

Joanna Stojer

Efekt CSI a postrzeganie pracy biegłych

The CSI effect and its impact on the perceptions of forensic science experts' work

Z Katedry Kryminalistyki i Bezpieczeństwa Publicznego UJ

p.o. Kierownik: prof. dr hab. J. Czapska

Zagadnieniem poddanym analizie jest potencjalne oddziaływanie seriali i filmów kryminalnych na wyobrażenia laików o medycynie sądowej i kryminalistyce, w szczególności na formułowanie oczekiwań wobec pracy biegłych tych specjalności. Syndrom ten bywa nazywany efektem *CSI* od tytułu popularnego amerykańskiego serialu *Crime Scene Investigation*. Badania ankietowe objęły ekspertów: 50 biegłych różnych specjalności, 77 prokuratorów, 119 sędziów, 64 ławników, 161 policjantów oraz 80 laików; wywiady pogłębione przeprowadzono z 20 policjantami; przeprowadzono także zogniskowany wywiad grupowy wśród 15 studentów prawa. W opinii respondentów wyobrażenia laików o medycynie sądowej i kryminalistyce, z którymi stykają się podczas postępowania karnego, mogą w dużej części pochodzić z mediów o charakterze rozrywkowym. Spośród ankietowanych osób, kategorią najrzadziej deklarującą oglądanie seriali kryminalnych, są biegli. Wygórowane oczekiwania wobec ich pracy, inspirowane serialami kryminalnymi, zgłasza około połowa ankietowanych biegłych. Najczęściej zgłaszane oczekiwania wobec biegłych z zakresu medycyny sądowej dotyczą szybkości badań pośmiertnych (aż do podawania przyczyny zgonu podczas oględzin na miejscu zdarzenia), dokładności określania czasu zgonu oraz stosowania rutynowo najbardziej efektywnych metod badawczych znanych z seriali.

The issue that has been analyzed in this work is the potential effect of crime films and TV series on people's perceptions of forensic medicine and science, and especially on the forming of expectations towards forensic science experts. This syndrome is being called the "CSI effect" after the popular franchise *Crime Scene Investigation (CSI)*. Questionnaire surveys that have been conducted included "experts": 50 experts in various specialities, 77 prosecutors, 119

judges, 64 lay judges, 161 police staff and 80 members of general public. In-depth interviews have been conducted with 20 police staff, and also a focus group has been carried out with 15 law students. In the opinion of the respondents, people's perceptions and expectations of forensic science – as it can be observed during criminal trials – are largely inflated by the entertainment media. Among the surveyed persons, the category that declares watching crime series most rarely, is forensic science experts. Around half of the surveyed experts pointed out to excessive expectations towards they work instigated by TV crime series. The most common expectations towards forensic medicine experts are: immediate conclusiveness of post mortem examinations (going as far as indicating the cause of death at the crime scene), precision of death time estimation and a routine use of sophisticated methods known from TV.

Słowa kluczowe:

efekt *CSI*, serial kryminalny, biegły, dowód naukowy

Key words:

CSI effect, crime series, forensic science expert, scientific evidence

WSTĘP

O efekcie *CSI* pisano wielokrotnie w publikacjach światowych, ponieważ serial *Crime Scene Investigation* [1], i inne serie kryminalne, które przedstawiają pracę techników kryminalistyki, biegłych różnych specjalności – a szczególnie medyków sądowych oraz pracę operacyjną policji [2] mają wysoką oglądalność. Przykładem mogą być takie serie jak *CSI*, *Agenci NCIS*, *Dexter*, *Kości*. Popu-

larne są również polskie produkcje, np. *W11 Wydział Śledczy*, *Detektywi*, *Pitbull* czy *Malanowski i Partnerzy*.

Początkowo efekt *CSI* opisywano jako wpływ seriali o kryminalistyce na amerykańskich przysięgłych. Miał on polegać na tym, iż członkowie amerykańskiej ławy przysięgłych, będący równocześnie widzami serialu *CSI* (lub innych seriali o pracy biegłych kryminalistyków), przestawali uznawać za winnych oskarżonych, ponieważ naukowe dowody, które prezentowano im na sali sądowej, nie były tak przekonujące, jak dowody pokazywane w mediach [3]. Prezentacja dowodów na sali sądowej nie była ani tak efektowna, ani tak efektywna, zaś same dowody naukowe nie były tak kategoryczne, jak wyniki pracy serialowych ekspertów kryminalistyki.

Szybko pojawiły się głosy negujące istnienie efektu *CSI* w wyżej przytoczonej formie [4, 5] i ukazało się wiele prac opisujących oddziaływanie tego rodzaju seriali, ale nierzadko każdy autor nazwie „efekt *CSI*” przypisywał inne znaczenie. S. A. Cole i R. Dioso-Villa [6] wyróżnili kilkanaście znaczeń „efektu *CSI*” w aspekcie tego, na kogo wpływają seriale kryminalne (np. na przysięgłych, na ofiary) [6], jak i tego, na czym polega to oddziaływanie [7, 8]. Podnosi się również, iż w serialach kryminalnych przedstawiany jest nierealistyczny obraz pracy biegłego w nowoczesnym sterylnym laboratorium, a jego praca prawie zawsze zwieńczona jest sukcesem, co jest zaśługą osiągnięć nauki i techniki. Inni autorzy twierdzą, że efekt ten dotyczy raczej oddziaływania seriali na cały system wymiaru sprawiedliwości i społeczeństwo w zakresie postrzegania kryminalistyki i dowodów naukowych [9] niż wpływu na orzekanie. Jest to zdaniem autorki najtrafniejsza charakterystyka tego zjawiska.

PROBLEMATYKA BADAŃ, MATERIAŁ I METODYKA

W literaturze polskiej brak szerszego nawiązania do efektu *CSI* i brak badań dotyczących wyobrażeń laików o medycynie sądowej, powstających pod wpływem seriali i filmów kryminalnych. Ta problematyka jest analizowana w literaturze państw, w których panuje system *common law* i występują przysięgli [10, 11, 12], w Polsce badano postrzeganie dowodów naukowych i ich ocenę [13, 14].

Powstało też wiele opracowań dotyczących osoby biegłego i przedmiotu jego pracy, czyli ekspertyzy [15, 16], brak jednak analiz dotyczących szerszego odniesienia do postrzegania dowodów naukowych w świetle wpływu mediów.

Problem z serialami kryminalnymi pokazującymi pracę policji i biegłych może dotyczyć nierealnych wyobrażeń, które mogą powstawać u widzów nie będących ani prawnikami, ani biegłymi z zakresu szeroko pojmowanej kryminalistyki. Osoby te, jako laicy, nie są w stanie ocenić, na ile pokazywane techniki kryminalistyczne są możliwe, na ile zaś poruszają się w obrębie fikcji. Stąd też mogą mieć fałszywe wyobrażenia o przedstawianych w serialach dowodach naukowych. Poza tym taka weryfikacja nie jest im potrzebna, gdyż głównym celem mediów jest dostarczenie rozrywki [17]. Mogą one również przekazywać informacje naukowe, choć nie zawsze jest to wiedza poprawna merytorycznie (np. film często operuje nierealnym czasem i przestrzenią) [17, 18, 19]. Problem z analizą oddziaływania mediów polega na tym, iż ciężko znaleźć obiektywne mierniki badania tego wpływu [18].

Celem badań było poznanie opinii ekspertów na temat oddziaływania seriali i filmów kryminalnych na wyobrażenia laików. Poza tym analizowano treści powołanych przekazów pod kątem potencjalnych oczekiwań mogących się pojawić po ich oglądaniu, jako że wyobrażenia o medycynie sądowej laików mogą być w dużej mierze inspirowane serialami kryminalnymi i filmami o tejże tematyce [20]. Celem było również porównanie oceny różnych dowodów (potencjalnie będących dowodami naukowymi) dokonanej przez badanych respondentów ekspertów.

Autorka przeprowadziła badania dotyczące tego problemu wśród „ekspertów” i „laików”. Ekspertami są osoby posiadające wiedzę z zakresu kryminalistyki wynikającą z charakteru wykonywanej pracy: sędziowie i ławnicy, prokuratorzy, policjanci i biegli. Wybraną próbą laików, nie legitymujących się taką wiedzą, byli studenci biologii UJ. Badania ekspertów polegały na wypełnieniu ankiety, która liczyła w przypadku biegłych 15 pytań zamkniętych z możliwością zapisania komentarza do nich. Pytania dotyczyły oglądalności seriali kryminalnych, oceny wybranych seriali kryminalnych, opinii na temat oddziaływania mediów na postępowanie karne, opinii na temat występowania oczekiwań wobec pracy

ekspertów inspirowanych serialami kryminalnymi oraz oceny wiedzy kryminalistycznej przekazywanej przez media i postrzegania dowodów naukowych. Ankiety dla pozostałych respondentów miały analogiczną konstrukcję i liczyły kilkanaście pytań (w zależności od kategorii respondentów) wraz z możliwością zapisania komentarza. W badaniach ankietowych uczestniczyło 50 biegłych, 161 policjantów, 77 prokuratorów, 119 sędziów i 64 ławników, 80 laików. Badania zostały uzupełnione przeprowadzeniem 20 wywiadów pogłębionych z policjantami. Przeprowadzono także zogniskowany wywiad grupowy (tzw. fokus) z 15 studentami prawa UJ. Warunkiem uczestnictwa było uprzednie oglądanie seriali kryminalnych i uczestnictwo w zajęciach z przedmiotu kryminalistyka. Założono, że osoby takie posiadają z jednej strony wiedzę laika z zakresu kryminalistyki, z drugiej zaś wiedzę naukową, i są w stanie dokonać porównania pomiędzy tymi wiadomościami.

Badani biegli to pracownicy Zakładu Medycyny Sądowej w Krakowie i Instytutu Ekspertyz w Krakowie, a także Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie. Badani prokuratorzy i sędziowie pochodzą z całej Polski (osoby uczestniczące w studiach podyplomowych z zakresu prawa dowodowego w Katedrze Kryminalistyki UJ w 2008/2009 roku oraz pracownicy krakowskich sądów i prokuratur). Badani policjanci są funkcjonariuszami Komendy Miejskiej Policji i Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, a także jednego z krakowskich komisariatów.

Dokonano również przeglądu zawartości mediów, szczególnie w zakresie wskazanych przez respondentów seriali i filmów kryminalnych, pod kątem prezentowanej w nich kryminalistyki i medycyny sądowej.

WYNIKI BADAŃ

Wśród wszystkich badanych, zarówno ekspertów jak i laików, były osoby oglądające (z różną częstotliwością) seriale i filmy kryminalne. Biegli na tle innych badanych najczęściej deklarowali, że takich seriali nie oglądają w ogóle (44% badanych). Osoby, które zadeklarowały oglądanie takowych produkcji, wskazały takie seriale jak *CSI*, *W11*, *Detektywi*, *Pitbull* (podobnie uczyniły pozostałe kategorie respondentów). Przy ocenie czy obraz krymi-

nalistyki przedstawiany w zagranicznych serialach kryminalnych odpowiada rzeczywistości kryminalistycznej, tylko serial *CSI* uzyskał wśród badanych biegłych 10% pozytywnych odpowiedzi, żaden inny serial nie uzyskał powyżej 2%. Przy analogicznym pytaniu dotyczącym polskich seriali, 12% pozytywnych odpowiedzi uzyskały seriale *W11* i *Pitbull*. Przy ocenie wiedzy kryminalistycznej, pokazywanej w filmach i serialach kryminalnych, połowa badanych biegłych nie zakreśliła żadnej oceny twierząc, iż nie oglądają takich produkcji. 22% biegłych oceniło ją jako „średnią” i tyleż samo oceniło ją jako „niską”. Odpowiedzi „różnie w odniesieniu do różnych seriali” udzieliło 6% biegłych. Żaden z nich nie ocenił jej „wysoko”.

Przy pytaniu dotyczącym zdania biegłych na temat czy stykają się w swojej pracy z oczekiwaniami społeczeństwa, spowodowanymi serialami i filmami kryminalnymi, 22% badanych stwierdziło, iż często takie oczekiwania obserwuje, 28% sporadycznie, natomiast deklarację, że to się nie zdarza, wpisało 10% biegłych (pozostali udzieliłi odpowiedzi, iż trudno powiedzieć). Dla porównania 67% prokuratorów uważa, iż takie oczekiwania występują często bądź sporadycznie, tak samo uważa 67% badanych policjantów.

Natomiast analogiczne pytanie dotyczące oczekiwań ze strony organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości wobec biegłych przyniosło następujące wyniki: 12% biegłych uważa, iż często, a 28% sporadycznie takie oczekiwania inspirowane serialami i filmami obserwuje. Natomiast odpowiedzi, iż to się nie zdarza, udzieliło 26% badanych (pozostali udzieliłi odpowiedzi, iż trudno powiedzieć).

Według badanych biegłych, seriale mają wpływ na świadomość prawną i postawy obywateli. Uważa tak 56% badanych, przeciwnego zdania jest tylko 12% (pozostali nie wybrali żadnej odpowiedzi bądź wybrali opcję, iż nie mają zdania). Dla porównania, pozytywnej odpowiedzi na takie samo pytanie udzieliło 70% badanych prokuratorów, 73% sędziów i 83% policjantów. Dodatkowo, 34% badanych biegłych uważa, iż wpływ ten utrudnia prowadzenie postępowania karnego; żaden z biegłych nie wskazał odpowiedzi, że ułatwia (pozostała część respondentów wskazała odpowiedź, że inaczej wpływa na postępowanie np. utrudnia i ułatwia bądź nie udzieliła odpowiedzi). Dla porównania, według 56% prokuratorów, 58% sędziów i 77% policjan-

tów wpływ seriali utrudnia prowadzenie postępowania karnego.

Komentarze badanych biegłych dotyczące mediów przekazujących informacje na temat kryminalistyki i medycyny sądowej były krytyczne, zwłaszcza w zakresie ustosunkowania się do wygórowanych oczekiwań wobec ich pracy.

Badani laicy zaznaczyli w ankiecie, że ich wiedza, dotycząca metod naukowych (wskazane w tabeli), pochodzi z seriali kryminalnych i mediów (ponad 20% odpowiedzi), a niecałe 80% twierdzi, że ta wiedza jest ich wiedzą ogólną. Można wyjaśnić to na dwa sposoby. Po pierwsze, ludzie nie lubią przyznawać się do niewiedzy, więc przypisują sobie znajomość metod. Po drugie, można mniemać, iż media na tyle często posługiwały się wymienionymi metodami przy okazji programów informacyjnych, filmów czy seriali, iż faktycznie wyspecjalizowana wiedza kryminalistyczna stała się po części znana odbiorcom mediów i jest przez nich traktowana jak wiedza „własna”. Wiedza kryminalistyczna nie należy do elementów składających się na edukację obowiązkową. Zdaniem uczestników zogniskowanego wywiadu grupowego, wiedza pochodząca z telewizji, a dotycząca szeroko rozumianej kryminalistyki, jest pobieżna i inspirowana głównie serialami i filmami kryminalnymi.

Respondenci eksperci podzielili się w badaniach ankietowych uwagami dotyczącymi oddziaływania mediów na społeczeństwo. Wielu z nich uważa, iż „seriale pokazują rzeczy, które są nierealne”¹, często podawali, iż „w serialach pojawiają się techniki i przyrządy, które w rzeczywistości nie istnieją”, w serialach występują „inne możliwości techniczne, większości ekspertów nie można przeprowadzić w naszych realiach”, „ludziom wydaje się, że ustalenie sprawcy czy zakończenie postępowania może nastąpić tak jak w serialu w ciągu 50 minut, a jak postępowanie trwa dłużej, to zaczynają mieć pretensje do nieudaczej policji i prokuratury”. Respondenci badań opisują głównie zachowania pokrzywdzonych. Podnoszą, iż „strony czasami zachowują się jak w serialach kryminalnych lub filmach amerykańskich”. Według nich, niektórym wydaje się, iż nabywają wiedzę biegłego i „próbują występować w roli ekspertów”. Trudno być jednak ekspertem będąc

„wykształconym” przez media prezentujące treści rozrywkowe, co prawda odwołujące się na nauki, ale wybiórczo i niekonsekwentnie. Laicy, którzy nie mieli możliwości skonfrontowania swoich wiadomości z seriali z wiedzą naukową, mają wyobrażenia pochodzące z telewizyjnych seriali o medycynie sądowej, zaś ci, którzy dokonali takiej konfrontacji uważają, iż „szkoda, że w codziennej pracy policji nie ma możliwości zastosowania wszystkich metod przytaczanych w serialach”.

Poniższe tabele pokazują, jak biegli na tle innych respondentów odnoszą się do oceny dowodów naukowych. Pierwsza z nich pokazuje, jakie metody są przez respondentów uznawane za naukowe, w drugiej natomiast zamieszczone są odpowiedzi na pytanie, czy na podstawie wyniku uzyskanego z danej metody, jako jedyne dowodu, skazałoby oskarżonego w procesie karnym. Tylko w kategorii biegłych aż 16% respondentów podało, że nie skazałoby na podstawie tylko jednego dowodu (w pozostałych był to przedział 0-5%). Szczegółowe wyniki badań przedstawiono w tabeli I i II.

DYSKUSJA

Analiza treści filmów i seriali kryminalnych wskazuje na dużą popularność medycyny sądowej. Serialowi medycy pracują na miejscu zdarzenia z technikami kryminalistyki. Znają się wyśmienicie na medycynie sądowej i jeszcze przed sekcją zwłok są w stanie wnioskować o przyczynach zgonu, określać typy ran, podawać dokładny czas zgonu. Seriale posługują się wieloma uproszczeniami fabuły, skrótami myślowymi. Sekcje zwłok dokonywane przez serialowych lekarzy są wykonywane w nowoczesnych salach sekcyjnych, obok dostępne są laboratoria, błyskawicznie wykonujące skomplikowane badania toksykologiczne i inne w zależności od potrzeb. Serialowi medycy charakteryzują się często szczególnym zamiłowaniem do entomologii sądowej, interesują się także nietypowymi truciznami, bakteriami i wirusami. Nawet gdy ofiara zmarła w wyniku działania wirusa spotykanego bardzo rzadko i występującego tylko w innej szerokości geograficznej, są w stanie go rozpoznać w krótkim czasie. Najczęściej dokonują sekcji zwłok ofiar se-

¹ Cytaty pochodzą z komentarzy zawartych w ankietach badanych respondentów w ramach badań do pracy doktorskiej pisanej w Katedrze Kryminalistyki i Bezpieczeństwa Publicznego UJ przez autorkę artykułu.

Tabela 1. Naukowość metod według respondentów – % pozytywnych odpowiedzi.

Table 1. The scientific nature of forensic methods according to respondents – % of positive answers.

Metoda Method	Ławnicy lb 64 Lay judges N=64	Biegli lb 50 Experts N=50	Prokuratorzy lb 77 Prosecutors N=77	Sędziowie lb 119 Judges N=119	Policjanci lb 161 Police staff N=161
Badanie poligraficzne (wariograficzne) Polygraphy	9,38	22,00	28,57	26,05	29,19
Badanie daktyloskopijne Fingerprinting	51,56	80,00	74,03	87,39	52,80
Jasnowidztwo Clarvoyance	1,56	0,00	1,30	0,84	4,35
Badanie pisma ręcznego Handwriting examination	31,25	72,00	71,43	79,83	44,72
Badanie włókien Fiber examination	29,69	78,00	74,03	80,67	45,96
Rekonstrukcja wypadku drogowego Road traffic accident reconstruction	12,50	72,00	68,83	63,03	37,27
Badanie szkła Glass examination	14,06	66,00	74,03	56,30	39,75
Profilowanie psychologiczne Profiling	29,69	64,00	59,74	40,34	51,55
Badanie osmologiczne Osmological examination	34,38	38,00	41,56	56,30	39,75
Okazanie Presentation	12,50	8,00	14,29	12,61	6,83
Hipnoza Hypnosis	1,56	2,00	6,49	1,68	5,59
Różdżkarstwo Water-divining	0,00	0,00	1,30	0,84	2,48
Badanie toksykologiczne Toxicology	50,00	78,00	87,01	89,08	54,66
Analiza DNA DNA analysis	82,81	92,00	96,10	98,32	77,02
Badanie balistyczne Ballistics	43,75	80,00	72,73	84,03	55,28
Sekcja zwłok Autopsy	67,19	84,00	80,52	78,99	63,35

Tabela II. Skazanie na podstawie jednego dowodu przez respondentów (%).
Table II. Conviction on the basis of one type of evidence only (%).

Metoda Method	Ławnicy lb 64 Lay judges N=64		Biegli lb 50 Experts N=50		Prokuratorzy lb 77 Prosecutors N=77		Sędziowie lb 119 Judges N=119		Policjanci lb 161 Police staff N=161	
	Tak Yes	Nie No	Tak Yes	Nie No	Tak Yes	Nie No	Tak Yes	Nie No	Tak Yes	Nie No
Badanie poligraficzne (wariograficzne) Polygraphy	0,00	100,0	0,00	100,00	1,30	98,70	1,68	98,32	4,97	93,79
Badanie daktyloskopijne Fingerprinting	43,75	56,25	50,00	50,00	63,64	36,36	68,07	30,25	67,08	32,92
Jasnowidztwo Clarvoyance	1,56	98,44	0,00	100,00	1,30	98,70	0,00	100,00	1,24	98,76
Badanie pisma ręcznego Handwriting examination	18,75	81,25	38,00	62,00	57,14	42,86	60,50	37,82	39,13	60,87
Badanie włókien Fiber examination	14,06	85,94	16,00	84,00	20,78	79,22	31,93	66,39	21,74	77,64
Rekonstrukcja wypadku drogowego Road traffic accident reconstruction	26,56	73,44	30,00	70,00	51,95	48,05	57,98	42,02	19,88	80,12
Badanie szkła Glass examination	9,38	90,62	12,00	88,00	18,18	81,82	18,49	78,15	14,29	85,09
Profilowanie psychologiczne Profiling	12,50	87,50	2,00	98,00	2,60	97,40	1,68	98,32	3,73	95,65
Badanie osmologiczne Osmological examination	21,88	78,12	14,00	86,00	15,58	84,42	14,29	84,87	21,12	77,64
Okazanie Police lineup	21,88	78,12	0,00	100,00	48,05	51,95	44,54	54,62	34,78	64,60
Hipnoza Hypnosis	3,13	96,87	0,00	100,00	1,30	98,70	0,84	98,32	0,62	99,38
Różdżkarstwo Water-divining	0,00	100,00	0,00	100,00	1,30	98,70	0,84	99,16	0,62	99,38
Badanie toksykologiczne Toxicology	17,19	82,81	30,00	70,00	38,96	59,74	36,97	62,18	26,09	73,91
Analiza DNA DNA analysis	81,25	18,75	72,00	28,00	77,92	22,08	89,92	10,08	79,50	20,50
Badanie balistyczne Ballistics	25,00	75,00	26,00	74,00	42,86	55,84	35,29	64,71	31,68	68,32
Sekcja zwłok Autopsy	42,19	57,81	40,00	60,00	41,56	57,14	33,61	65,55	34,78	65,22

ryjnych zabójców bądź też innych wyrafinowanych sprawców zabójstw. Dodatkowo dokonują profilowania psychologicznego i pomagają ująć sprawcę. Pojawia się to w powoływanych wcześniej serialach i kultowych filmach, takich jak *Siedem* (reż. D. Fincher, 1995), *Kolekcjoner kości* (reż. P. Noyce, 1999), *Zodiak* (D. Fincher, 2007) czy filmach o Hannibalu Lecterze (*Milczenie owiec*, reż. J. Demme, 1991, *Czerwony smok*, reż. M. Mann, 1986, *Hannibal* reż. R. Scott, 2001) czy Kubie Rozpruwaczu (*Z piekła rodem*, reż. A. Hughes, 2001).

Poważnym problemem dotyczącym wyobrażeń o kryminalistyce i medycynie sądowej jest to, że w telewizji czas płynie szybciej, przez co można odnieść mylne wrażenie, że ekspertyzy są tam wykonywane natychmiast. Fakt ten zauważyli respondenci dodając, że „w obecnych realiach opinie nie są sporządzane tak szybko”.

Seriale kryminalne, pokazujące nowoczesne rozwiązania techniczne w służbie kryminalistyki i medycyny sądowej, mogą powodować rozdzwięk pomiędzy oczekiwaniami a możliwościami [20]. Inne bowiem będą wyobrażenia o pracy powoływanych osób (biegłych, policjantów) spowodowane ich prezentacją w mediach, a inne są możliwości techniczne, którymi dysponują oni w rzeczywistości. Badani biegli podkreślali, iż „wymaga się od nich rzeczy niemożliwych w rzeczywistości, a możliwych w serialach”, uzasadniali to tym, iż społeczeństwo „oglądając filmy kryminalne nabiera błędnego przekonania, że wszystkie sprawy są banalne, każdą można w prosty sposób rozwiązać, wystarczy tylko „taki sprzęt jak mają w Stanach”. Niektórzy biegli uważają, iż nie tylko społeczeństwo stawia im takie wymagania, ale nawet „organy ścigania przytaczają przykłady zaczerpnięte z filmów i wymagają podobnych rezultatów”.

Oczekiwania dotyczące medycyny sądowej według respondentów odnoszą się do szybkości postępowania, kategoryczności rozwiązań i stosowania nowoczesnych i efektywnych metod. Przykładami takich oczekiwań są „wymagania dotyczące zakresu badań i czasu ich wykonania”, „określenie czasu zgonu, przyczyny zgonu podczas oględzin na miejscu zdarzenia”, „żądanie bardzo dokładnego określenia czasu zgonu i oczekiwanie błyskawicznych wyników sekcji zwłok”, „ignorowanie czasochłonności badań, oczekiwanie wyjaśnienia sprawy bez podania okoliczności zdarzenia”.

Problematyka czasu zgonu jest bodajże najczęstszym zagadnieniem, które w telewizyjnych serialach jest prezentowane odmiennie od rzeczywistości. Zwykle podawany jest z bardzo dużą dokładnością. W przypadku zabójstw (o nich są głównie odcinki seriali kryminalnych i filmy) podawane jest narzędzie zbrodni zidentyfikowane indywidualnie. Często wykorzystuje się entomologię sądową jako naukę ustalającą czas zgonu, czasami również jego miejsce. Można także odnieść wrażenie, iż medycy sądowi zajmują się tylko wyjątkowo intrygującymi przypadkami zabójstw.

Wśród respondentów najwięcej było odniesień do serialu *W11*. Społeczeństwo (głównie pokrzywdzeni), zdaniem ekspertów, oczekuje szybkości prowadzenia postępowania karnego, przeprowadzenia wielu ekspertyz i ich kategorycznego wyniku w krótkim czasie oraz dużego zaangażowania w dochodzenie (śledztwo). Efekt takiego oddziaływania seriali autorka nazywa efektem *W11* [21], aby zaakcentować różnicę pomiędzy oddziaływaniem seriali zagranicznych i polskich. Seriale kryminalne opowiadające o polskich realiach zdecydowanie różnią się od *CSI*. Ich akcja nie toczy się w laboratorium, gdzie przeprowadza się skomplikowane ekspertyzy i prezentuje dowody naukowe. Rodzime seriale często pomijają aspekt kryminalistyczny i nie koncentrują się na pracy biegłych, a jedynie informują o kategorycznym wyniku ich pracy. Efekt *W11* polega na tym, iż osoby oglądające seriale kryminalne w momencie, gdy same stają się ofiarą przestępstwa, mogą postrzegać za autentyczne i realistyczne to, co wcześniej oglądały o pracy policji i biegłych. Formułują więc oczekiwania inspirowane tymi oglądanymi bądź znanymi z innych źródeł serialami i filmami.

Na podstawie wyników badań zawartych w tabelach można zaobserwować, jak różnie oceniane są dowody przez respondentów. Na pierwszym miejscu są badania DNA, które w największym stopniu wszystkie kategorie respondentów uznały za dowód naukowy. Kolejne pozycje nie są już tak zgodnie ocenione przez badanych.

Przeprowadzone badania były wzorowane na badaniach nad postrzeganiem dowodów naukowych przez sędziów orzekających w sprawach cywilnych i karnych przeprowadzonych w 1999 i 2000 roku przez J. Wójcikiewicza [13]. Przebadano opinie 76 sędziów oraz opinie 50 strażaków.

Zostały one uzupełnione badaniami przeprowadzonymi wspólnie z V. Kwiatkowską-Wójcikiewicz w 2009 roku [14]. Przebadano 148 sędziów orzekających w sprawach karnych. 41% badanych sędziów uznało, że ich przygotowanie do oceny dowodów naukowych jest wystarczające. To oznacza, że mniej niż połowa badanych czuje się kompetentna do oceny ekspertyz. Wiedza sędziów najczęściej pochodziła z książek i czasopism, szkoleń, w następnej kolejności była to wiedza uniwersytecka. Największe trudności sprawia zaś sędziom hermetyczny język ekspertyz i ich wysoki poziom specjalizacji. Są to wyniki badań wskazujące na to, że sędziowie nie są dostatecznie przygotowani do oceny dowodów naukowych.

Jednak odpowiedzi respondentów na pytanie o gotowość do skazywania należy interpretować ostrożnie. Zaznaczenie takiej czy innej odpowiedzi nie rodzi dla respondentów żadnej odpowiedzialności. Nawet dla sędziów wypełnienie ankiety i zaznaczenie wybranych odpowiedzi różni się od faktycznego skazywania w rzeczywistości, gdzie zna się okoliczności sprawy, a wyrok trzeba uzasadnić. Inne uwarunkowania powstają w momencie samodzielnego wypełniania anonimowej ankiety, inne zaś podczas procesu karnego. Podejmowanie decyzji w postępowaniu sądowym jest zagadnieniem złożonym.

Trudno jednoznacznie wnioskować, jakie czynniki mają wpływ na uznawanie przez ekspertów konkretnych metod za naukowe i skazywanie na ich podstawie. Warto zaznaczyć potrzebę, aby polskie orzecznictwo zawierało więcej wskazówek dotyczących oceny dowodów naukowych. Być może

przy postrzeganiu metod czasami rozpatrywana przez respondenta jest nie tyle naukowość bądź jej brak, co stopień subiektywizmu danej metody, a w zasadzie subiektywizmu biegłego wykonującego ekspertyzę. Może też naukowość kojarzona jest z niezawodnością metody, chociaż relacja pomiędzy naukowością a niezawodnością jest bardzo trudna do określenia. Zagadnienie jest złożone i wymaga odrębnych badań.

Wyniki wskazują na potrzebę edukacji w zakresie metod naukowych i kryminalistyki. Nawet osoby zawodowo związane z szeroko pojętą kryminalistyką różnią się co do uznania podanych metod za naukowe i postrzegania stopnia ich wiarygodności. Tym większe problemy z oceną dowodów naukowych i wyobrażeniami o nich mogą mieć laicy.

WNIOSKI

- Spośród ankietowanych osób: sędziów, ławników, prokuratorów, policjantów i biegłych, kategorią najrzadziej deklarującą oglądanie seriali kryminalnych, okazali się biegli.

- Wygórowane oczekiwania wobec ich pracy, inspirowane serialami kryminalnymi, zgłasza około połowa ankietowanych biegłych.

- Najczęściej zgłaszane, inspirowane serialami oczekiwania wobec biegłych z zakresu medycyny sądowej, dotyczą szybkości badań pośmiertnych (aż do podawania przyczyny zgonu podczas oględzin na miejscu zdarzenia), dokładności określania czasu zgonu oraz stosowania rutynowo najbardziej efektywnych metod badawczych znanych z seriali.

PIŚMIENICTWO

1. Shelton D. E., The CS/ Effect: Does it really exist?, <http://www.ojp.usdoj.gov/nij/journals/259/csi-effect.htm> (30.09.2010).
2. Pyrek K., Forensic Science Under Siege: The Challenges of Forensic Laboratories and the Medico-legal Death Investigation System, Academic Press, Amsterdam 2007.
3. Roane K. R.: The CS/ Effect, The California Identification Digest, 2005, 5, 3: 4-7.
4. Boudreau D., CS/ Effect: Not guilty, http://researchmag.asu.edu/2008/03/csi_effect_gets_a_not_guilty_v.html (30.09.2010).
5. Daftary-Kapur T., Dumas R., Penrod S. D.: Jury decision-making biases and methods to counter them, *Legal & Criminological Psychology*, 2010, 15, 1: 133-154.
6. Cole R. S., Dioso-Villa R.: Investigating the 'CSI Effect' Effect: Media and Litigation Crisis in Criminal Law, *Stanford Law Review*, 2009, 61, 6: 1335-1373.
7. Schweitzer N. J., Saks M. J.: The CS/ Effect: Popular fiction about forensic science affects the public's expectations about real forensic science, *Jurimetrics*, 2007, 47, 3.
8. Waubert de Puiseau B., Goodman-Delahunty J.: CS/ effects in DNA cases, 19th Conference of the European Association of Psychology and Law, Sorrento, Włochy, 2-5 września 2009.
9. Durnal E. W.: Crime scene investigation (as seen on TV), *Forensic Science International*, 2010, 199, 1-3: 1-5.
10. Tokarczyk R.: Prawo amerykańskie, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
11. Salerno J. M., Bottoms B. L.: Emotional Evidence and Jurors' Judgments: the Promise of Neuroscience for Informing Psychology and Law, *Behavioral Science and the Law*, 2009, 27: 273-296.
12. Hans V. P.: Judges, juries, and scientific evidence, http://www.brooklaw.edu/students/journals/bjlp/jlp16i_hans.pdf (30.09.2010).
13. Wójcikiewicz J.: Dowód naukowy w procesie sądowym, Wydawnictwo IES, Kraków 2000.
14. Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Wójcikiewicz J.: Sędziowie wobec dowodu naukowego, [w:] *Kryminalistyka i inne nauki pomocnicze w postępowaniu karnym*, red. Kasprzak J., Młodziejowski B., Print Group, Szczecin 2009: 43-57.
15. Wójcikiewicz J.: Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993-2008, TNOiK, Toruń 2009.
16. Tomaszewski T.: Dowód z opinii biegłego w procesie karnym, Wydawnictwo IES, Kraków 2000.
17. Jabłoński W.: Kreowanie informacji, PWN, Warszawa 2006.
18. Goban-Klas T.: Media i komunikowanie masowe, PWN, Warszawa 2009.
19. Reeves B., Nass C.: Media i ludzie, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000.
20. Houck M. M.: Nie całkiem z życia wzięte, <http://film.onet.pl/seriale/11681,1349709,5,artykul.html> (30.09.2010).
21. Stojer J.: Efekt W11, *Policja 997*, 2010, 12: 44-45.

Adres do korespondencji:

Joanna Stojer
Katedra Kryminalistyki
i Bezpieczeństwa Publicznego
ul. Olszewskiego 2
31-007 Kraków